

ПОЛІТЕХНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ у 1953-1964 рр. (за матеріалами періодичних видань Півдня України)

На основі матеріалів регіональних періодичних видань, проаналізовано досвід політехнізації вітчизняної шкільної освіти у 1953-1964 рр. Узагальнені позитивні й негативні тенденції реформування загальноосвітніх навчальних закладів Півдня України. Встановлено ступінь взаємодії між пресою та визначеною галуззю.

Ключові слова: політехнізація, шкільна освіта, регіональні періодичні видання Півдня України.

На основе материалов региональных периодических изданий проанализирован опыт политехнизации отечественного школьного образования в 1953-1964 гг. Обобщены позитивные и негативные тенденции реформирования общеобразовательных учебных заведений Юга Украины. Установлена степень взаимодействия между прессой и указанной отраслью.

Ключевые слова: политехнизация, школьное образование, региональные периодические издания Юг Украины.

The current state of historical scholarship increasingly encourage researchers to explore the cultural and spiritual development of the nation. One of the priority sites of national revival takes secondary education – an important part of social progress. Therefore, at the present stage of development of Ukrainian statehood it's important to determine the best option of development. In this aspect, topical treatment, as well as effective methods failed to national education system. Crudity of solutions, make their decision regardless of public opinion, the real potential of the state that are characteristic of the 50-60's of the twentieth century, largely repeated today. Thus the problem of identification and justification of the main directions and trends in the education system in the years 1953-1964, and its reflection in the pages of magazines, has a scientific theoretical and practical importance. The urgency of this problem is caused primarily by the fact that the historical development of education reflects this southern region specific economic and political life during the period in question.

The subject of reforming public education URSR reflected in the works L. D. Berezivska, D. I. Pavlov, J. B. Kukuruza, L. V. Zaharovskoho, A. I. Yuhno. However, in modern historiography, the analytical researches of periodicals as sources of study polytechnization of secondary education in the South of Ukraine in 50 -60-th of the XX century .

The chronological period of the article is from 1953-1964. The beginning of this period is characterized by the liberalization of social life (after the death of Stalin in March 1953) and an attempt to change the model of the Soviet system. The ending is caused by curtailment of education reform in 1958.

Based on the relevance of the topic, the author poses the following problem: analyze opportunities reflection periodicals major problems polytechnization in secondary education in the southern region of Ukraine; found in the total amount of newspaper articles material worthy of use in the scientific and historical research.

In the early 50th of the twentieth century in the Ukrainian URSR (and the entire Soviet space), there have been conflicts between socio-economic needs in technological industry and agriculture and the inability of the existing school system to provide comprehensive training of young people. The content of general education lagged behind the science.

Scientific interest is the information contained in regional periodicals 1953-1955s of the measures to improve the situation in the field of labour education.

During the studying, the analysis of regulatory documents and periodicals were allowed to identify the main trends in the development of school education in 1953-1964. Firstly, positive trends include the realization of the thesis of moving production to the centre of educational activities of students who appeared in the active implementation ideas of polytechnization

migrant schools, assistance and support which were carried out at the state level. Secondly, the availability of alternative scientific approaches to the nature of the Polytechnic school. Thirdly, the creative combination of different organizational forms politechnization experience in secondary schools (attracting students to work on preschool areas, organization of production practices and trips to the company, creating different groups, industrial plants).

Keywords: *politechnization, school education, regional periodicals, South Ukraine.*

Сучасний стан розвитку історичної науки дедалі частіше спонукає дослідників до вивчення культурного та духовного розвитку нації. Одне із пріоритетних місць національного відродження займає шкільна освіта – важлива складова суспільного прогресу. Саме тому так важливо визначити оптимальний варіант моделі її подальшого розвитку. В даному аспекті актуальним є звернення до набутих минулого, як до ефективних так і до невдалих прийомів вітчизняної освітньої системи. Непродуманість певних рішень, прийнятих у 50-60-х рр. ХХ ст., їх реалізація без врахування суспільної думки, багато в чому повторюються і сьогодні. Таким чином, проблема виявлення і обґрунтування основних напрямів та тенденцій розвитку освітньої системи в 1953-1964 рр., а також концентрація та віддзеркалення їх на сторінках періодичних видань, має як науково-теоретичне, так і практичне значення. Актуальність дослідження даної проблеми обумовлюється, в першу чергу, тим, що історичний розвиток освіти південноукраїнського регіону специфічно відображує економічне та суспільно-політичне життя протягом періоду, що розглядається.

Тема реформування системи народної освіти УРСР знайшла відображення в роботах Л. Д. Березівської, Д. І. Павлова, Ж. Б. Кукурузи, Л. В. Захаровського, О. І. Юхно [1-5]. Однак, у сучасній історіографії відсутні аналітичні дослідження періодичних видань, як джерел вивчення політехнізації шкільної освіти Півдня України 50-60-х рр. ХХ ст.

Хронологічні рамки представленої наукової розвідки охоплюють проміжок 1953-1964 рр.: початок зазначеного періоду характеризується лібералізацією суспільного життя (після смерті Й. Сталіна в березні 1953 р.) та спробою змінити модель радянської системи; кінцева дата зумовлена згортанням реформи освіти, прийнятої у 1958 році.

Відповідно до актуальності теми, автор ставить такі завдання: проаналізувати

можливості відображення періодичними виданнями основних проблем політехнізації шкільної освіти в південному регіоні України; виявити у загальному масиві газетних публікацій матеріал, що заслуговує використання у процесі науково-історичних досліджень.

На початку 50-х рр. ХХ ст. в Українській РСР (як і на всьому радянському просторі) намітилися протиріччя між суспільно-економічними потребами в технологізації промисловості і сільського господарства та нездатністю існуючої системи шкільної освіти забезпечити відповідну підготовку молоді. Зміст загальноосвітнього навчання відставав від досягнень науки.

Провідні напрями розбудови школи в означений період відобразилися в низці державних документів. Першими з них стали затвердженні XIX з'їздом КПРС (жовтень 1952 р.). Директиви п'ятого п'ятирічного плану розвитку країни на 1951-1955 рр., які передбачали два пріоритетних напрями розвитку шкільної освіти. По-перше, планувалось здійснити перехід з семирічної на загальну середню освіту школярів. По-друге, проголошувалась необхідність запровадження політехнізації навчання [6, с. 1098-1121]. В УРСР в контексті з директивою, починаючи з 1954 р., проводився експеримент з виробничого навчання учнів старших класів на базі промислових підприємств, колгоспів та радгоспів.

Перед редакціями газет постало завдання систематично висвітлювати питання приведення шкільної освіти у відповідність до соціально-економічних цільових орієнтирів країни. Так, лише за перші тижні 1953 р. провідна газета Одеської області, «Чорноморська комуна», надрукувала п'ять великих статей, присвячених політехнічному навчанню [7-10]. Редакція активно впроваджувала серед читачів думку про те, що школа погано реагує на зміни в суспільному житті та не заохочує молодь йти працювати на виробництво.

Науковий інтерес становить інформація, розміщена в регіональних періодичних виданнях 1953-1955 рр. про заходи щодо поліпшення ситуації в галузі трудового виховання. Починаючи з середини 50-х рр., одним з головних засобів здійснення політехнізації стало встановлення тісного зв'язку школи з виробництвом в контексті вирішення питання співвідношення загальної і політехнічної освіти. 10 червня 1954 р. «Наддніпряньська правда» (м. Херсон) доповідала, що забезпечення виконання державних приписів здійснюється через систему позаурочної, позашкільної діяльності і суспільно-корисної роботи. В школах запроваджувалися нові навчальні плани, програми, підручники відповідно до яких передбачалася робота учнів у майстернях [11]. Як повідомляв один з авторів редакції, Е. Гончаренко, найкращім прийомом зростання зацікавленості в організації політехнічного навчання стали екскурсії на підприємства міста (обласна друкарня імені В. І. Леніна, Консервний завод імені Й. В. Сталіна) [12]. В Одесі нововведенням 1953-1954 навчального року стало проведення шкільних лабораторних занять в учбових кабінетах селекційно-генетичного та педагогічного інститутів [13].

В жовтні 1955 р. «Південна правда» опублікувала доповідь міністра освіти УРСР Г. П. Пінчука, який наголошував на посиленні зв'язку теорії з практикою в процесі вивчення основних наук. У навчальні плани шкіл УРСР вводилися практичні заняття в навчальних майстернях та уроки ручної праці [14]. Школярі Миколаєва, Одеси, Херсону займалися на заводах у спеціально визначені дні протягом 4 годин. По закінченні року учні 2-х останніх класів протягом 25 днів проходили виробничу практику.

Після прийняття січевим (1955 р.) Пленумом ЦК КПРС постанови «Про програму крутого піднесення всіх галузей сільського господарства» на сторінках обласних газет все частіше з'являється матеріал, присвячений виробничому навчанню сільської молоді. Так, в окремих сільських школах Півдня України організовувалися ферми з вирощування кролів. Миколаївське бюро обласного комітету ЛКСМУ навіть проводило конкурс, за умовами якого кожна сільська школа повинна мати 100 кролів [15].

Дослідження наявного на шпальтах газет матеріалу дозволяє переконатися, що 1956 р. став визначальним не лише в державно-політичному житті країни, а й в усіх сферах соціального життя. З цього часу починається основний етап розвитку політехнічної освіти в СРСР (1956-1958 рр.). Після XX з'їзду КПРС елементи політехнічного навчання запроваджувалися у шкільні курси математики, фізики, хімії, біології.

У тогочасній пресі розгорнулася широка громадська дискусія про те, як наблизити «школу до виробництва». Ось невеликий перелік статей, які публікувалися в газетах Півдня України: «Школа і колгосп» (18 серпня 1956 р.) [16], «В класах з виробничим навчанням» (4 грудня 1956) [17], «До січевих нарад учителів» та «Шлях до майбутніх професій» (автори – М. Доражака, М. Рапорта) (4 січня 1956) [18], «Любовно і вимогливо вчити молоде покоління» О. Мінченко (8 січня 1956) [19]. Ці, та інші статті окреслювали головні питання, що повстали перед школою при впровадженні політехнізації.

Автори статей звертали увагу на низку проблем. По-перше, виявилась недостатня підготовка викладачів класів з виробничим навчанням і незадовільне забезпечення учнів спеціальними підручниками з праці [20]. Так, якщо провідні союзні часописи («Правда», «Радянська Україна») стверджували, що школи отримали достатню кількість підручників, регіональна преса обережно натякала лише на часткове забезпечення науковими посібниками [21]. По-друге, незадовільна організація та устаткування майстерень. У більшості середніх шкіл регіону повноцінно обладнаних майстерень не існувало [22]. За свідченнями В. Паншина, завідуючого Сталінським районним відділом народної освіти Миколаєва, діти користувалися інструментами для дорослих, які не відповідали фізичному розвитку підлітків, та були важкими у процесі їх використання. В грудні 1956 р. редакція «Наддніпряньської правди» акцентувала увагу, що у Херсонській середній школі № 29 навчальні майстерні розташовувались в тісному приміщенні. Наявні умови не дозволяли завантажити роботою більшість учнів [23]. За даними преси подібні випадки ставали непоодинокими. Таким чином, у гонитві за кількісними показниками втрачалась якість навчання.

Подоланню негативних тенденцій повинна була сприяти шкільна реформа, 1958-1964 рр. Мета реформи полягала в тому, щоб перетворити школу в резерв поповнення кадрів робітничого класу і технічної інтелігенції.

Аналіз публікацій за 1958 р. (автором розглянуто 57 газетних і журнальних статей центральної та обласної преси) показує, що пік інформаційної кампанії з обговорення реформи освіти відбувся в другій половині 1958 р., тобто після опублікування у квітні цього року доповіді М. С. Хрущова на XIII з'їзді ВЛКСМ, де Перший секретар виклав вимоги реформування загальної середньої шкільної освіти [24].

У кінці 1958 р. виходить ряд ґрунтовних статей, присвячених обговоренню тез ЦК КПСР і Ради Міністрів України про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток освіти в країні. Згідно запропонованого плану, середня освіта поділялась на два етапи [25]. На першому етапі реформи, замість існуючої семирічної школи, обов'язково ставала восьмирічна школа. Пріоритетними напрямками такої школи оголошувалися трудове та політехнічне навчання, забезпечення більш широкого кола знань, усунення навчального перевантаження. На другому етапі пропонувалось декілька шляхів завершення середньої освіти на основі поєднання навчання з продуктивною працею.

Перший напрям отримання освіти (йому приділялась найбільша увага преси) скеровував молодь йти після закінчення восьмирічної школи на виробництво та навчатися в школі робітничої і сільської молоді. Другий шлях: отримувати освіту в середній загальноосвітній трудовій політехнічній школі з виробничим навчанням. Ще одну можливість отримати повну середню освіту молоді гарантувала система технікумів. Однак, декларативні заяви державної партії про права молоді на різні форми здобуття освіти, здебільшого залишалися лише прокламацією. Партійний радянський апарат, перш за все, спрямовував молодь на перший варіант отримання освіти. Підтвердженням даного положення стають статті, надруковані в газетах «Чорноморська комуна», «Знамя комунізму» (Одеса) «Південної правди», «Бугской зари» (Миколаїв), «Надніпрянської правди» (Херсон) за листопад 1958 р., в яких популяризувалося

подальше навчання молоді без відриву від виробництва.

Порівнюючи характер і зміст публікацій у центральних газетах з обласними, неможливо з упевненістю говорити про єдність настроїв у тогочасному суспільстві. За свідченням регіональних видань, вчителі та директори шкіл пропонували перевести реформу в режим експерименту і «*подивитися спочатку на його результати, а не розпочинати загальну ломку (перебудову) шкіл, коли невідомо, що вийде*» [26].

Майже в кожній статті, що присвячувалася обговоренню політехнічної перспективи розвитку загальноосвітніх шкіл регіону, зверталась увага на відсутність у навчальних закладах необхідної матеріально-технічної бази. І хоча робота з її створення почалася ще в першій половині 1950-х, помітних успіхів у цій справі досягти не вдалося. Волонтаристична установка партійного керівництва країни на вирішення завдань матеріально-технічного забезпечення виробничого навчання в п'ятирічний термін не отримувала належного фінансування. Повсюдно в областях Півдня України редакціями газет відмічалася неритмічність в роботі будівельних організацій з підготовки об'єктів в планові терміни. Форсованість і штурмівщина в їх роботі приводила до низької якості будівельно-монтажних та оздоблювальних робіт.

Аналіз дискусій, що розгорнулися в періодичних виданнях відразу після опублікування тез ЦК КПРС «Про зміцнення зв'язку школи з життям» показав, що які б переконливі доводи проти окремих положень шкільної реформи не наводили В. А. Сухомлинський, А. Ф. Бордадин, рядові вчителі та директори шкіл, їх заперечення не бралися до уваги. Інформуючи вищестоящі органи про підсумки обговорення проекту Закону про школу, Міністерство освіти УРСР не вважало за потрібне згадати про критичні зауваження щодо змісту даного документу.

25 грудня 1958 р., в СРСР прийнято закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти». Відповідно до ст. 42 закону, перебуваю спеціалізованої освіти передбачалось здійснити протягом 3-5 років, починаючи з 1959 р. [27].

Велику роботу з роз'яснення змісту шкільних перетворень проводила обласна

преса протягом липня-серпня 1959 р. Так, в «Південній правді» від 7 липня 1959 р. надруковано план змін, що повинні відбутися завдяки реформі. У відповідності до плану всі дванадцять семирічних шкіл Миколаєва реорганізовувалися у восьмирічні трудові школи. Початкові школи – з першого по четвертий класи зобов'язувалися працювати за новими навчальними планами та програмами, сьомі класи – за перехідними, що дало б змогу всім учням 1-7 класів закінчити восьмирічну школу. Планувалось зробити восьмирічною нову школу № 45, яка будувалася на Новому Водопої. В школі № 23, де навчалися переростки, не передбачалося створювати 9 та 10 класи [28].

За повідомленнями обласної преси, реорганізація шкіл Миколаївської, Одеської та Херсонських областей проводилась в два етапи. Дана черговість викликана двома обставинами: по-перше, потребою забезпечити (протягом всіх років реорганізації) необхідні контингенти для вищих та спеціальних середніх учбових закладів; по-друге, певна частина середніх шкіл Півдня України ще не мала відповідних умов, у тому числі матеріальної бази, для переведу їх на 11-річне навчання. Виробниче навчання в десятирічних школах залишалось як і раніше, з 8 класу, а в одинадцятирічних – з 9 класу, і тривало три роки. За класами закріплювалась певна виробнича база (завод, фабрика), де учні здобували конкретну виробничу спеціальність [29].

Аналіз республіканської та регіональної періодики 1960-1964 рр. показав, що хоча нова система освіти відповідала потребам часу і містила ряд принципово необхідних та

актуальних орієнтирів, але у комплексі освітня реформа виявилася невдалою. Школярі, як і раніше не йшли на виробництво, а вечірні та заочні старші класи необхідних знань не давали [30]. У результаті «експериментів» якість освіти знизилася [31-33]. З 1965 р. середня школа знову стала десятирічною.

Отже, здійснений у ході дослідження аналіз нормативних документів та періодичних видань дозволив визначити основні тенденції розвитку шкільної освіти в 1953-1964 рр. Політехнізація вітчизняної освіти в УРСР в означений період гальмувалася низкою негативних факторів: використання формального підходу й посилення командно-адміністративних методів управління; незадовільне забезпечення матеріально-технічної бази трудових політехнічних шкіл; низький рівень політехнічної підготовки учителів.

До позитивних тенденцій відносимо, по-перше, реалізацію тези про переміщення виробництва в центр навчально-виховної діяльності учнів, що виявилось в активному впровадженні ідеї політехнізації трудових шкіл, сприяння й підтримка якої здійснювалися на державному рівні. По-друге, наявність альтернативних наукових підходів до забезпечення політехнічного характеру шкільної освіти. По-третє, творче поєднання різноманітних організаційних форм політехнізації в досвіді загальноосвітніх навчальних закладів (залучення учнів до праці на пришкольніх ділянках, організація виробничих практик та екскурсій на підприємства, створення різноманітних гуртків, технічних станцій).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні в ХХ столітті : монографія / Лариса Дмитрівна Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Павлов Д. И. Среднее специальное образование в Украинской ССР / Д. И. Павлов, Г. П. Захаревич. – К. : Вища школа, 1976. – 215 с.
3. Кукуруза Ж. Б. Перетворення в галузі освіти УРСР (середина 1950-х – початок 1960-х рр.): огляд історіографії / Ж. Б. Кукуруза // Збірник наукових праць Гілея : науковий вісник – 2011. – № 51. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_51/Gileya51/I32_doc.pdf.
4. Захаровский Л. В. Реализация советского проекта: становление системы профессионально-технического образования (1917-1958 гг.) / Л. В. Захаровский // Проблемы инженерно-педагогической освіти : збірник наукових праць. – Харків, 2012. – № 36. – С. 12-21.
5. Юхно О. І. Становлення вищої заочної політехнічної освіти в Україні / О. І. Юхно // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 1. – С. 59-66.
6. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1953) / Институт Маркса-Ленина-Сталина при ЦК КПСС. – М. : Госполитиздат, 1953. – 1204 с.

7. Чорноморська комуна. – 1953. – 3 січня.
8. Чорноморська комуна. – 1953. – 4 січня.
9. Чорноморська комуна. – 1953. – 10 січня.
10. Чорноморська комуна. – 1953. – 11 січня.
11. Наддніпрянська правда. – 1954. – 1 вересня.
12. Південна правда. – 1955. – 1 жовтня.
13. Південна правда. – 1955. – 9 жовтня.
14. Наддніпрянська правда. – 1956. – 18 серпня.
15. Наддніпрянська правда. – 1956. – 4 грудня.
16. Південна правда. – 1956. – 4 січня.
17. Південна правда. – 1956. – 8 січня.
18. Наддніпрянська правда. – 1956. – 18 грудня.
19. Південна правда. – 1956. – 20 грудня.
20. Наддніпрянська правда. – 1956. – 20 грудня.
21. Радянська Україна. – 1958. – 20 квітня.
22. Південна правда. – 1958. – 16 листопада.
23. Закон СРСР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР». – 24 декабря 1958 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973 гг. / сост. А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов. – М. : Педагогика, 1974. – С. 53-61.
24. Чорноморська комуна. – 1958. – 25 грудня.
25. Чорноморська комуна. – 1958. – 30 листопада.
26. Південна правда. – 1959. – 7 липня.
27. Чорноморська комуна. – 1959. – 27 грудня.
28. Радянська школа – 1963 – №10. – С. 110-112.
29. Правда. – 1960. – 13 ноября.
30. Південна правда. – 1961. – 13 липня.
31. Південна правда. – 1961. – 26 липня.

Рецензенти: Маврін О. О., к.і.н., с.н.с.
Srogosz Tadeusz, dr hab., prof.

© Грибенік М. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 10.06.2014 р.